וישב

א. אין אָנהויב פון היינטיקער סדרה (וישב) ווערט דערציילט וועגן די צוויי חלומות וואָס האָבן זיך גע׳חלומ׳ט יוסף׳ן, וואָס דער מיין פון בײדע חלומות איז געווען דער זעלבער: זיי האָבן בײדע מרמז געווען אַז יוסף וועט געוועלטיקן איבער זיינע ברידער און זיי וועלן זיך צו אים בוקן. [אין צווייטן חלום איז בלויז צוגעקומען, אַז אויך „השמש והירח", יעקב און בלהה — ניט גאָר די עלף שטערן, די ברידער, ווי אין ערשטן חלום — וועלן זיך צו אים משתחוה זיין]. אויך בא פרעה׳ן ווערט דערציילט (אין פ׳ מקץ) וועגן צוויי חלומות וואָס האָבן זיך אים גע׳חלומ׳ט, און אויך ביי אים זיינען בײדע חלומות געווען מיט דעם זעלבן מיין. אָבער דאָרט, ביי פרעה, גיט די תורה אַ טעם „ועל השנות החלום", פאַרוואָס דער חלום איז איבערגע׳חזר׳ט געוואָרן, ווייל „וממהר האלקים לעשותו" (דער אויבערשטער איילט זיך דעם חלום צו פאַרווירקלעכן). דאַקעגן בא יוסף׳ן גיט די תורה ניט אָן קיין שום טעם פאַרוואָס זיין חלום האָט זיך איבערגע׳חזר׳ט. און כאָטש אַז אין צווייטן חלום איז כנ״ל צוגעקומען דער רמז וועגן דעם אַז אויך יעקב און בלהה וועלן זיך בוקן צו יוסף׳ן, ווי אויבן דערמאָנט, איז עס אָבער ניט קיין גענוגנדער טעם פאַר דער ווידערהאָלונג פון חלום, ווייל מ׳האָט עס יוסף׳ן געקענט מרמז זיין אין ערשטן חלום. איז דערפון פאַרשטאַנדיק, אַז הגם אַז דער מיין פון די צוויי חלומות פון יוסף׳ן איז געווען דער זעלבער, זיינען זיי דאָך מרמז אויף צוויי באַזונדערע ענינים.

דאַרף מען פאַרשטיין, וואָס זיינען די צוויי באַזונדערע ענינים פון די חלומות און וואָס איז די הוראה פון זיי פאַר אונז, ווייל, ווי גערעדט כמה פעמים, איז דאָך „מעשה אבות" — וואָס אין דעם גייען אויך אַריין די פאַסירונגען פון יוסף׳ן, וואָרום ער האָט דאָך ממשיך געווען און דורכגעפירט אין וועלט, אין עולמות בי״ע, די ענינים פון יעקב׳ן, ווי עס שטייט: „אלה תולדות יעקב יוסף"[1] — אַ סימן (אין הוראה) לבנים[2].

ב. דער אונטערשייד פון די צוויי חלומות פון יוסף איז: דער ערשטער חלום איז געווען וועגן ערדישע זאַכן, „והנה אנחנו מאלמים אלמים בתוך השדה", און דער צווייטער חלום — וועגן „השמש והירח ואחד עשר כוכבים", עניני שמים.

ביי פרעה זיינען בײדע חלומות געווען ערדישע זאַכן: איין חלום איז געווען וועגן סוג ה„חי" (פרות), און דער צווייטער — וועגן סוג ה„צומח" (שבלים), אָבער צו הימלישע זאַכן האָט פרעה קיין שייכות ניט געהאַט. אין עניני ארץ גופא איז דער סדר ביי פרעה געווען: „פותח והולך"[3],

---

1) ראה ביאורי הזהר ר״פ ויחי (ל, א ואילך). אוה״ת ד״ה בן פורת יוסף (שפו, א) ובכ״מ.

2) ראה לעיל פ׳ לך לך ובהמצוין שם.

3) השייכות בזה גם לחנוכה (שחל בפ׳ וישב מקץ) — ראה שבת כא, ב. בדרושי חנוכה (בתו״א וכו׳).

וואָס ווייטער אַלץ נידעריקער — פריער דער חלום וועגן פרות און שפּעטער וועגן שבלים[3]. אָבער ביי יוסף׳ן איז געווען דער סדר פון „מעלין בקודש״[4]. וואָס אַמאָל אַלץ העכער אין קדושה — פריער דער חלום וועגן עניני ארץ און שפּעטער וועגן „השמש והירח ואחד עשר כו־כבים״.

דאָס איז דער אַלגעמיינער אונטער־שייד צווישן אַ אידן און, להבדיל, אַ ניט אידן. אַ איד, אויך זייענדיק אין עולם הזה, האָט ער אַ פאַרבונד מיטביידע וועלטן, ניט נאָר מיט דער גשמיות פון דער וועלט, נאָר אויך מיט די רוחניות פון עולם הבא. ווי כ״ק מו״ח אדמו״ר האָט געזאָגט (ווען איינער פון די אויספאָרשער, — אין דער צייט וואָס דער רבי איז געווען אַרעסטירט אין רוסלאַנד אין יאָר תרפ״ז — האָט דעם רבי׳ן געדראָט מיט אַ רעוואָלווער): אַז די וואָס האָבן אַ סך געטער און איין וועלט, שרעקן זיך פאַר אַ רעוואָלווער; אָבער דער וואָס האָט איין ג־ט און צוויי וועלטן האָט זיך ניט וואָס צו שרעקן[5]. מיינט עס ניט אַז אַ איד האָט צוויי וועלטן אין צוויי באַזונדערע צייטן, נאָר אויך ווען ער איז אין עולם הזה איז ער פאַרבונדן מיט אַ העכע־רער, רוחניות׳דיקער וועלט. און דער סדר פון דעם פאַרבונד איז מלמטה למעלה: „סלם מצב ארצה וראשו מגיע השמימה״ — „סלם״, דער עבודה־לייטער פון אַ אידן, הייבט זיך אָן פון נידעריקע ענינים, „ארצה״, און פון דעם דערגרייכט ער ביז צו די העכסטע רוחניות׳דיקע מדריגות — „השמימה״.

ג. אַלע ענינים פון תורה זיינען דאָך בדיוק און יעדער פּרט פון זיי איז אַ הוראה[6]) אין עבודה. איז מובן, אַז דאָס וואָס אין פּשטות איז דער מיין דער זעלבער אין ביידע יוסף׳ס חלומות, כאָטש זיי ריידן וועגן צוויי באַזונדערע וועלטן פון ארץ און שמים — איז עס אַ הוראה פאַר אַ אידן אַז ער דאַרף מאַכן פון ביידע וועלטן — גשמיות און רוחניות — איין זאַך: ניט נאָר דאַרף די גשמיות פון אַ אידן ניט שטערן צו רוחניות, נאָר זי זאָל אויך צוהעלפן אין עבודה, ביז אַז פון די גשמיות זאָל ווערן רוחניות[7]).

(דאָס וואָס עס שטייט אין זוהר[8]) „תוקפא דגופא חולשא דנשמתא״, אַז די שטאַרקייט פון גוף איז די שוואַכ־קייט פון דער נשמה, מיינט עס ניט דעם גשמיות׳דיקן געזונט פון גוף, נאָר די שטאַרקייט פון תאוות און דעם קאָך אין קערפּערליכע זאַכן. אָבער בריאות הגוף אַליין איז אַדרבה, מען מוז עס האָבן צו עבודת השם, ווי דער רמב״ם זאָגט[9]): „היות הגוף

---

4) הביאור בזה, וכן בשאר פרטי החלומות דפרעה — ראה להלן ע׳ מקז.

5) זע ביאָגראַפיע פון ליובאַוויטשער רבי׳ן (מהוריי״צ) ע׳ 10.

6) זח״ג נג, ב.

7) עייג״כ „היום יום״ כז אלול.

8) ראה זח״א קפ, ב. שם קמ, ב. ד״ה ויאמר משה תש״ט.

9) רמב״ם הל׳ דיעות רפ״ד. כן הוא בכל דפוסי הרמב״ם שראיתי, והל׳ צ״ע. ולכאורה ברור, אשר יש כאן השמטת המדפיסים הראשונים (ונמשכו אחריהם המו״ל שלאח״ז מבלי לשים לב לזה. ובפרט שבהל׳ דיעות מעטים המעיינים) וצ״ל: מדרכי עבודת השם הוא. ובא בהמשך למש״כ שם בסוף פרק שלפני זה: ישים על לבו שיהא גופו שלם וחזק כדי כו׳ נמצא המהלך בדרך זה כל ימיו

בריא ושלם מדרכי השם הוא", אז דער גוף זאָל זיין געזונט און גאַנץ איז עס פון די וועגן פון (דינען און וויסן) דעם אויבערשטן).

און דער ענין, אַז אַלע גשמיות־דיקע ענינים ווי עסן, טרינקען און זיין גאַנצער לעבן איז צוליב רוחניות, צוליב דינען דעם אויבערשטן, איז פאַראַן אין דער נאַטור פון יעדן אידן, אַפילו פון אנשים פשוטים. און ווי עס איז ידוע דער סיפור [10]) פון כ"ק אדמו"ר מהר"ש (בשייכות מיטן וויכוח פון דעם רבי'ן נ"ע (כ"ק אדמו"ר מהורש"ב) מיט זיין ברודער רז"א, ווען זיי זיינען געווען נאָך קליינע קינדער, וועגן דער מעלה פון אַ אידן אויף אַ ניט אידן): דער רבי מהר"ש האָט געפרעגט ביי בן ציון דעם משרת: „בן ציון, האָסטע געגעסן?" האָט דער משרת געענטפערט: „יע". האָט אים דער רבי מהר"ש געפרעגט: „האָסטו גוט געגעסן?" האָט ער געענטפערט: „וואָס הייסט גוט, זאָט ברוך השם". האָט אים דער רבי ווידער געפרעגט: „און צוליב וואָס האָסטו געגעסן?" ענטפערט בן ציון: „כדי צו לעבן". „און צוליב וואָס לעבסטו?" — האָט אים דער רבי געפרעגט. האָט בן ציון געענטפערט: „כדי איך זאָל קענען זיין אַ איד און טאָן וואָס דער אויבערשטער וויל". און דער משרת האָט דערביי אַ קרעכץ געטאָן. שפּעטער האָט דער רבי מהר"ש געזאָגט צו די קינדער: „איר זעט, אַ איד, בטבעו, עסט כדי ער זאָל לעבן, און דאַרף לעבן כדי ער זאָל קענען זיין אַ איד און טאָן וואָס דער אויבערשטער הייסט און גיט נאָך אַ קרעכץ אויך, ער פילט אַז עס איז נאָך ניט מיטן ריינעם אמת".

און וויבאַלד אַז אַ איד האָט ביי אַלע זיינע גשמיות'דיקע זאַכן אַ כוונה און אַ ווילן צו רוחניות, ווערן זיי טאַקע רוחניות, ווי דער מאמר הבעל שם טוב: „וואו דער רצון פון אַ מענטשן איז — דאָרט איז ער אַליין" [11]).

ד. דאָס איז בנוגע די צוויי חלו־מות־יוסף אין אַלגעמיין. וואָס איז אָבער די הוראה פון די באַזונדערע פּרטים אין די ביידע חלומות?

דער ערשטער חלום פון יוסף'ן הויבט זיך אָן: „והנה אנחנו מאלמים אלמים בתוך השדה", ווי יוסף מיט די שבטים בינדן צוזאַמען סנאָפּעס אין פעלד. יוסף'ס חלומות הויבן זיך באַלד אָן מיט אַרבעט, מיט עבודה, ניט ווי אין די חלומות פון פרעה וואו עס רעדט זיך אינגאַנצן ניט וועגן קיין שום עבודה.

וואָס דאָס איז דער אַלגעמיינער אונטערשייד צווישן קדושה און קליפּה. אין קליפּה איז לאו דוקא דורך עבודה: „אשר נאכל במצרים חנם", — אין מצרים, אין קליפּה, האָט מען געגעבן עסן „חנם", אָן עבודה פון מצוות [12]); אָבער אין קדושה איז ניטאָ קיין

עובד את ה' תמיד כו' שיהי' גופו שלם לעבוד את ה' כו'. ועי"ז כותב וממשיך ברמ"ד: הואיל (כפי שביאר לעיל) והיות הגוף בריא ושלם מדרכי עבודת השם הוא כו', או שצ"ל: מדרכי ידיעת השם הוא — וע"פ מה שמסיים שם ומביא ראי': שהרי כו' שיבין או ידע דבר מידיעת הבורא. — ולא מצאתי במפרשי היד שיעמדו ע"ז (ממכתב כ"ק אדמו"ר שליט"א). וראה לקו"ש ח"ב ע' 531 הערה 12.

10) לקו"ד ח"ג תכא, א. קובץ מכתבים ע' 216 (נדפס בסוף תהלים אהל יוסף יצחק).

11) מים רבים תרל"ו פקי"ג. ס' המאמרים — קונטרסים ח"ב ע' 818. לקו"ד ח"א ע' 226. לקוטי שיחות ח"א ע' 66.

12) ספרי במדבר יא, ה. הובא ברש"י

„נהמא דכסופא" (קיין אומזיסטער ברויט), יעדער המשכה און השפעה מלמעלה קומט נאָר דורך עבודה. און דאָס איז די הוראה פאַר אַ אידן, אַז באַלד ווי ער הויבט אָן צו גיין אויפן „סלם" דאַרף זיין די עבודה מיט עניני ארץ, „מצב ארצה" (ווי אין יוסף'ס ערשטן חלום), ביז ער קומט צו צו עניני שמים, „וראשו מגיע השמימה" (ווי אין יוסף'ס צווייטן חלום).

ה. אין וואָס באַשטייט די עבודה? — „מאלמים אלמים". די זאַנגען פון וועלכע מען בינדט צונויף די אלומים, וואַקסט יעדע איינציקע פון זיי אין אַ באַזונדער אָרט וגומא (גריבל) און זיי זיינען אָפּגעטיילט איינע פון דער צווייטער. איז די עבודה פון אַ מענטשן זיי צוזאַמענצונעמען און צו פאַראייניקן אין „אלמים", אין סנאָפּעס [13]. וואו טוט מען די עבודה? — „בתוך השדה", אין פעלד. און אין דעם איז די הוראה: די נשמה פון אַ אידן קומט אַראָפּ למטה אין „שדה", עולם הזה, וואָס איז אַן אָרט פון פירוד [14], פון קליפּות און סטרא אחרא („עשו איש שדה"), זי טוט זיך אָן אין אַ גוף און נפש הבהמית, וואָס זיינען אַ יש און מציאות פאַר זיך — און די עבודה איז אין „שדה", צו מבטל זיין די ישות און פירוד וואָס קומען מצד דעם גוף און נפש הבהמית, און צוזאַמענקלייבן און פאַראייניקן אַלע זיינע כחות צו עבודת ה' — „מאלמים אלומים".

נאָך אַט־דער עבודה פון „מאלמים אלומים בתוך השדה" דאַרף ערשט זיין די עבודה פון „ותשתחוין לאל־מתי", די השתחוי' און ביטול צו דער „אַלומה" פון יוסף הצדיק. אַלע אידן זיינען דאָך איין „קומה שלי־מה" [15] (איין גאַנצע געשטאַלט), איז פונקט ווי אין געשטאַלט פון מענטש־לעכן קערפּער, מוזן אַלע אברים זיין בטל צו די „תלת שליטין" [16] (מוחא, ליבא וכבדא — די דריי הויפּט אברים, מוח, האַרץ און לעבער וואָס געוועלטיקן איבערן גאַנצן גוף) און בעיקר מוז זיין דער ביטול פון אַלע אברים צום קאָפּ, וואָס דוקא דאַן איז עס אַ געזונטער גוף; אַזוי איז עס אויך אין דער „קומה שלימה" פון כלל ישראל. עס איז ניט גענוג וואָס ער טוט די עבודה פון „מאלמים אלמים", וואָס ער איז מבטל די כחות פון גוף ונפש הבהמית און ער פאַראייניקט זיי צו דינען דעם אויבערשטן; נאָכדעם ווי ער ווערט אַן „אלומה" (אַ ציור פון עבודה), דאַרף זי ערשט זיין בטל צו דער „אַלומה" פון יוסף הצדיק, צו דעם רבי'ן, דעם נשיא הדור, וואָס ער איז דער ראש פון קומת ישראל [17], וועלכער גיט הוראות און פירט אָן מיט אַלע אידן, פונקט ווי אַ קאָפּ פירט אָן מיט אַלע אברי הגוף [18].

בפנימיות הענין, איז אויך פאַר דער עבודה פון „מאלמים אלמים"

שם. ובפרט לש"ס דילן (יומא עה, א) „מהפקירא". וראה ג"כ זח"ב קכח, א.

13) ראה ג"כ תו"א כח, א.

14) ראה ד"ה ואם בשדה — תקס"ב לרבנו הזקן. אוה"ת תולדות ד"ה ויגדלו הנערים קלט, ב.

15) לקו"ת ר"פ נצבים.

16) זח"ב קנג, א. וראה תורת שלום ע' 120 ואילך.

17) ראה סה"מ ה'תש"י ע' 254.

18) ראה תניא פ"ב. וע"ד המבואר בתו"א ותו"ח שם, ובעבודה הוא ענין בירור ראשון ובירור שני. וראה ג"ה לקוטי שיחות ח"ב פ' וישב ע' 479 ואילך.

פאַראַן דער „ותשתחוין לאלומתי", דער ביטול צום צדיק הדור; וואָרום דאָס גופא וואָס אַ איד קען טאָן די עבודה „בתוך השדה", איז עס דורך דעם ביטול פנימי וואָס אַ נשמה האָט צו יוסף הצדיק [19]). אָבער אין סדר העבודה פון אַ אידן מלמטה למעלה דאַרף פריער קומען די נידעריקערע מדריגה פון „מאלמים אלמים" און דערנאָך מבטל זיין די „אלומה", אויך דעם קדושה'דיקן ציור, צום נשיא — „ותשתחוין לאלמתי".

ו. אָבער נאָך דער גאַנצער עבודה איז מען נאָך אַלץ „בתוך השדה", אין דער דרגא פון „מצב ארצה" (דער ערשטער חלום פון יוסף'ן). די כוונה איז אָבער צו אַרויסגיין אינגאַנצן פון די הגבלות פון גוף און נפש הבהמית, וואָס דאָס איז דער אמת'ער ענין פון (כל ימיו ב)תשובה, ווי ס'איז מבואר אין לקוטי תורה [20]), אַז דער פנימיות הענין פון תשובה איז „והרוח תשוב אל האלקים אשר נתנה" [21]), אַז די נשמה פון אַ אידן זאָל זיך אומקערן צו דעם אויבערשטן און זיין אין דער זעלבער דרגא ווי זי איז געווען אידער זי איז אַראָפּגעקומען אין גוף (מען מיינט ניט ח"ו אַרויסגיין פון גוף און נפש הבהמית, נאָר אַז זייענדיק דאָ למטה אין אַ גוף זאָל דער גוף כלל ניט מעלים זיין), וואָס צוליב דעם איז געווען די גאַנצע ירידת הנשמה למטה: אויך זייענדיק אין גוף זאָל זי קענען זיין פאַראייניקט מיט דעם אויבערשטן „אשר נתנה", ווי זי איז עס געווען פאַר דער ירידה.

און דאָס איז דער באַדייט פון צווייטן חלום, וואָס אין אים רעדט זיך נאָר וועגן עניני שמים. פון „שדה" איז ער שוין אַרויס; ער האָט אָפּגעטאָן די גאַנצע עבודה מיט ענינים ארציים. דערפאַר ווערט דאָ, אין צווייטן חלום, שוין ניט דערמאָנט אַן עבודה פון „מאלמים", פון צוזאַמענעמען דברים נפרדים, ווייל די עבודה האָט ער שוין אָפּגעטאָן. זיין עבודה איז איצט נאָר אין עניני שמים, אין ענינים רוחניים — „והרוח תשוב אל האלקים אשר נתנה".

אָבער די עבודה פון מבטל זיין דעם ציור פנימי צום נשיא הדור ווערט איבערגע'חזר'ט אויך אין צווייטן חלום — „ואחד עשר כוכבים (אויך אין דעם ציור פון כוכבים) משתחוים לי"; מען זאָל ניט מיינען, אַז דער ביטול פנימי צו יוסף'ן פאַדערט זיך נאָר ווען מ'טוט די עבודה „בתוך השדה", וואָס איז אַן אָרט פון פירוד, דאַרף מען זיך דאָרט באַוואָרענען אַז קליפה זאָל ניט האָבן קיין יניקה; אָבער ווען מ'האָט צו טאָן נאָר מיט עניני שמים, מוז שוין ניט זיין אַט־דער ביטול — אויף דעם איז די הוראה פון צווייטן חלום: „ואחד עשר כוכבים משתחוים לי", אַז די השתחוואה און ביטול צו יוסף הצדיק מוז אויך זיין אַפילו ווען מ'האַלט ביי דער העכסטער עבודה פון „וראשו מגיע השמימה".

ז. און דאָס זיינען די הויפּט־נקודות וואָס מיר לערנען אַרויס פון די חלומות פון יוסף הצדיק: צום אַלעם ערשטן מוז זיין עבודה. דוקא דאָס איז דער סולם אויף וועלכן אַ איד

---

19) עיין תניא שם. ד"ה באתי לגני תשי"ב בסופו (בסה"מ באתי לגני ח"א. ובסה"מ מלוקט ח"א).

20) ר"פ האזינו.

21) קהלת יב, ז.

קען זיך אויפהויבן אין זיין פאַרבונד מיט דעם אויבערשטן. מען זאָל ניט מיינען, אַז וויבאַלד אַלע אידן זיינען „בני מלכים"[22], אָדער, נאָך מערער, ווי עס שטייט אַמאָל[23]: „מלכים" הם, דאַרפן זיי דעריבער ניט קיין עבודה. איז די אויבנגעזאָגטע הוראה, אַז אַלע השפעות פון קדושה קומען נאָר דורך עבודה. נאָר וויבאַלד עס האַנדלט זיך וועגן מלכים, איז ביי זיי יעדער קלייניקייט אַ גאַנצע עבודה און דער אויבערשטער וועט זיי טאַקע דערפאַר באַלוינען „כסעודת שלמה בשעתו (ווען ער איז געווען מלך)" און נאָך מערער. אָבער עבודה מוז זיין. און ווען מען וועט האָרעווען אין עבודה — „יגעת", וועט מען דאַן צוקומען אויך צו אַזעלכע מדריגות אויף וועלכע מען ריכט זיך גאָרניט — „ומצאת"[24] (ווי אַ מציאה וואָס מ'געפינט אומגעריכטערהייט), ד. ה. אַ סך מערער ווי לויט זיין יגעת — עבודה, ביז מען קומט צו צום „וראשו מגיע השמימה".

די צווייטע הוראה איז, אַז אין אַלע סאָרטן עבודה מוז זיין דער ביטול צום ראש ומנהיג ישראל — ביי וועלכער דרגא מען זאָל ניט האַלטן.

און בשעת עס וועט זיין דער „בטל רצונך", וועט דער אויבערשטער מבטל זיין „רצון אחרים מפני רצונך"[25], אַז ס'ווערט נתבטל „רצון אַחרים", לשון רבים, די העלמות פון עולם הזה — וועלכע גיבן אַן אָרט צו אַ טעות האָבן און מיינען אַז עס זיינען דאָ ח"ו שתי רשויות, ווי עס שטייט: „נעשה" לשון רבים „והרוצה לטעות וכו'"[26] — און דורך דעם ווערט מען אַ פאַסיקע כלי צו אויפנעמען אַלע השפעות פון יוסף צדיק יסוד עולם.

(משיחת ש"פ וישב תש"כ)

חנוכה

א. דער רמב"ם פסק'נט אין (סוף) הלכות חנוכה: „הי' לפניו נר ביתו ונר חנוכה נר ביתו קודם" (אויב ער האָט געלט נאָר גענוג צו קויפן נר חנוכה אָדער נאָר נר שבת, איז נר שבת פריער און מ'דאַרף קויפן נר שבת), ווייל נר שבת איז צוליב שלום בית. און דער רמב"ם פירט אויס: „גדול השלום שכל התורה ניתנה לעשות שלום בעולם" (גרויס איז דער שלום וואָס די גאַנצע תורה איז געגעבן געוואָרן צו מאַכן שלום אין וועלט).

דאַרף מען פאַרשטיין, פאַרוואָס שרייבט דער רמב"ם וועגן דער גרויסקייט פון שלום דוקא ביי הלכות חנוכה — ער האָט עס דאָך געקענט צושטעלן צו אַ סך פריערדיקע הלכות וואו אָט־דער ענין השלום איז מתאים? אויך, די גאַנצע הלכה, אַז נר

22) שבת סז, א וש"נ. זח"א כז, ב.

23) ברכות ט, ב. הקדמת ת"ז (א, ב) וראה שבת נט, ב: מידי דהוה אאבנט של מלכים.

24) מגילה ו, ב.

25) אבות פ"ב מ"ד.

26) ב"ר פ"ח, ח.